

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

2021

TIMARAKA: 70

NKARHI: Tiawara ti2

Papila leri ri na 19 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

Hlaya swiletelo leswi hi vukheta u nga si sungula ku hlamula swivutiso.

1. U nga ringeti ku hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri.

2. Papila leri ri na SWIYENGE swa MUNE:

XIYENGE XA A: Novhele	(35)
XIYENGE XA B: Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri	(35)

3. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI ntsena, xivutiso XIN'WE ku suka eka SWIYENGE swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI.

XIYENGE XA A: NOVHELE

Hlamula xivutiso xo huma eka novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENGE XA B: NTLANGU

Hlamula xivutiso xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

Hlamula swivutiso swimbirhi swo huma eka buku ya swirungulwana/swihungwana leyi u yi hlawuleke.

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI

Hlamula swivutiso swimbirhi swo huma eka buku leyi u yi hlawuleke.

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.

4. Landzelela swiletelo leswi nga emasungulweni ya XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA hi vukheta.
5. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
6. Sungula XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
7. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA.
8. Tsala swi basa no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE		
Hlamula swivutiso swa novhele leyi u yi DYONDZEKE.		
NOMBORO YA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki</i>	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU		
Hlamula swivutiso swa ntlangu lowu u wu DYONDZEKE.		
2. <i>Byokota Madlayisani</i>	35	8
3. <i>Ku dyela nyama ematlukeni</i>	35	11
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swirungulwana HINKWASWO.		
4.1 'Xikolokolo exikolweni'	18	14
4.2 'Ndzi werile hi nhloko'	17	15
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka switlhokovetselo HINKWASWO.		
5.1 'I vungwazi muni'	18	17
5.2 'Exihlobyeni'	17	18

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAWURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa ngwaju (✓) ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA NGHWAJU (✓)
A: NOVHELE (Swivutiso swa ximbangu)	1	1	
B: NTLANGU (Swivutiso swa ximbangu)	2/3	1	
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Swivutiso swa ximbangu)	4.1 + 4.2	1	
D: VUTLHOKOVETSERI (Swivutiso swa ximbangu)	5.1 + 5.2	1	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**XIVUTISO XA 1: NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

'Wa ha yimele yini? Ndzi be, ndzi ri ndzi be loko u swi lava,' ku hlamula Mpfuleni. Tihanyi ta wena ni ku sihalala ka mbilu ya wena swi hi onhile, swi endle leswaku ematshan'wini ya ku ku komba xichavo xelexi u xi langutelaka eka hina hi sindziso, hi ku venga hi rivengo ra ntiyiso, rivengo leri taleke, <i>and</i> impela ndza ku venga. Tihanyi ni ku sihalala ka mbilu ya wena swi hi dyondzisile ni ku hamba. I kangani ndzi hamba ndzi ku kanganyisa loko ndzi tshuka ndzi vuye <i>late</i> laha kaya? Ina, ndzi ku kanganyise kanyingi, ndzi lava leswaku u swi tiva namuntlha. A ndzi hamba mikarhi hinkwayo loko ndzi vuye late ndzi ku xisa ndzi ku a ndzi ri entirhweni, kasi a ndzi nga ri entirhweni, a ndzo va laha ku rhandziwaka hi mbilu ya mina. A ndzi tisoli ni switsanana hikwalaho ka sweswo hikuva vunwa lebyi hi byi kuma eka wena, hi byi dyondzisile hi wena. U tivula mukriste kasi u ntsumi ya Sa ...'	5
'Mpfuleni ndzi ta ku rivala,' ku vula nkulukumba Ntekele hi ku tlakusa mpfuvu leyi a yi tamerile ehenhla. 'Yima ndzi ku kela hi ndzheko u ta kolwa.' Ku hlamula Mpfuleni hi ku yimisa tata wa yena hi voko. Yima ndzi ku byela xo mita hi huku. U vona yini laha tintihweni ta mina?	10
	15

- 1.1 Xana Mpfuleni na Ntekele a va vulavula va ri kwihi? (1)
- 1.2 Hi xihhi xivangelo xa ku va Mpfuleni a vula Ntekele ntsumi ya Sathana? (2)
- 1.3 Xana nsati wa Ntekele i mani? (1)
- 1.4 Ku va Mpfuleni a nga chavi ku vula leswaku Ntekele u va dyondzisile mavunwa swi kombisa yini hi xiyimo lexi Mpfuleni a a ri eka xona? (2)
- 1.5 Mpfuleni u vula leswaku: '... hi ku venga hi rivengo ra ntiyiso.' Xana 'hi' a yi katsa na mani? (1)
- 1.6 I yini lexi a xi endla leswaku Mpfuleni a nga rili loko Ntekele a ri karhi a n'wi ba hi ntshilani? (2)
- 1.7 Xana Mpfuleni a a n'wi kombisa yini Ntekele loko a ku: 'U vona yini laha tintihweni ta mina.' (2)
- 1.8 Kun'wana eka tsalwa Mpfuleni u ri: '... mbanga yin'wana na yin'wana leyi ntshilana ya wena yi nga ndzi boxa yona, yi ta rihiseriwa.' Kombisa ntiyiso wa marito ya yena hi leswi humeleleke eka tsalwa leri. (2)

- 1.9 I yini lexi endleke leswaku Ntekele a nga yi emaphoriseni ku ya mangalela Mpfuleni? (1)
- 1.10 Aneka vonelo ra wena mayelana na ku va Mpfuleni a nga lavangi mpfumelelo wa vatswari va yena ku endla leswi u swi hlamuleke eka 1.7 laha henhla. (3)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA B

Mbilu ya mina ya pandza mufundhisi, swakudya swi nga ka swi nga engheni na switsongo loko ndzi tsundzuka rikotsa ra mina,' ku hlamula Ntekele. 'Ohohooo! Ndzi nga ha amukelanga ku tsundzuxa ka wena mufundhisi.'	
'Tiyisela Nkhavelana, rhurisa mbilu Ma-ala-ku-byela, veka hinkwaswo eka Xikwembu,' ku hlamula mufundhisi Chavani.	5
'Kunene a a veke hinkwaswo eka Xikwembu, Xikwembu a hi xiphukuphuku,' Ku enghenelela nkulukumba Ripambeta, a ri karhi a tiphamela rheyisi, matapula, makwembe, ku sala yini, puleti yi hundzuka ntshava ya swakudya. Ivi ongeti sweswo a swi nga ringananga, a ku khondzo ra huku hinkwaro ehenhla ka ntshava yeleyo ya swakudya, a ku ri nhontononooo! A kokotela puleti, a tshamiseka a va hambile leswi a ku si khongeriswa, a tumbela endzhaku ka ntshava yeleyo ni mukwana ni foroko, a sungula ku yi mbundzumuxa.	10
'Mo dya va nga si khongela ka tata wa Butana?' ku vutisa nkata Ripambeta hi tingana letikulu, loko a vona maendlela ya nuna.	
'Va khongele loko va sweka,' ku hlamula Ripambeta nomu wu ri karhi wu lo hontlo, hi swakudya.	15
'Tatana Ntekele, tshinela u phemanyana,' ku engeta ku vula mufundhisi Chavani, yi ri ndlela yo la ku pfala-pfala marito ya nkata Ripambeta na nuna.	

- 1.11 I mani rikotsa leri ku vulavuriwaka hi rona eka ntshaho lowu? (1)
- 1.12 Hi xihhi xivangelo xa ku va vanhu lava va tikumile va ri eka ndhawu leyi a va ri eka yona? (2)
- 1.13 Xana u vona swi fanerile ku va loyi u n'wi tsaleke eka 1.11 a endlile leswaku vanhu lava va tikuma va ri eka ndhawu leyi a va ri eka yona? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.14 Tsavula marito yo kombisa ku tisola ka Ntekele ku ka a nga lavi ku tsundzuxiwa. (2)
- 1.15 Matikhomelo na mikhuva leyi Ripambeta a yi kombiseke eka Ntekele ya paluxa yini hi vumunhu bya yena? (2)
- 1.16 Loko Mufundhisi a ku: '... Nkhavelana, rhurisa mbilu Ma-ala-ku-byela ...' eka Ntekele a a n'wi ...
- A ndhundhuzela.
B phata.
C khongetela.
D kurisa. (1)

- 1.17 Xana murhandziwa wa loyi u n'wi tsaleke eka 1.11 a a ri kwihi hi nkarhi lowu naswona hikwalaho ka yini a a ri endhawini ya kona? (2)
- 1.18 Hi xihhi xivangelo xa ku va N'wa-Masinga a vaviwa hi '*rifu*' ra Manayila ku tlula mpimo? (2)
- 1.19 Xana u dyondzile yini hi mahanyelo ya Ntekele loko swi ta eka makhomelo ya vana va yena? (2)
- 1.20 Xana u n'wi twela vusiwana Ntekele eka hinkwaswo leswo biha leswi nga n'wi humelela? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**XIVUTISO XA 2: BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA C

MATHEBULA:	Kasi hi wena u tshovaka muti wa mina? (A n'wi teka hi xibakele, a n'wi teka hi nhloko ndhuna yi khoma mberha.)	
MAKHANANA:	Yoo, minoo! Ndzi file minoo! Mi nga dlayi munhu mi nga ta khomiwoo ...! (Ya vanhu loko yi twa leswi yo twillili! Vavasati na vavanuna, n'anga MAVUNDZA yi rhangile emahlweni yi fika yi kuma MATHEBULA a ri ehenhla ka xifuva xa ndhuna, a ri karhi a n'wi fumbutela milomo hi swibakele.)	5
MAVUNDZA:	(A lamula MATHEBULA.) N'wi tshike Thebuyi, u n'wi bile swi ringene, u nga dlayi.	
MATHEBULA:	Mina a ndzi na mhaka na munhu. Ndzi lava ku dlaya mbyana leyi. (N'anga yi ringetile ku khongotela MATHEBULA hi matimba a kondza a hola. NDHUNA mpfhuka yi nga lo nakanaka. MAKHANANA o na swi vonisa xisweswo o tsema a ri vona, a nga ha voniwanga hi munhu vusiku byebyo. Vavasati va rhumiwile ku kelela mati va cheletela ndhuna. MATHEBULA a yime hi le tlhelo a nga ha tivi ni lexi a nga xi endlaka. Hiloko ndhuna yi ku phaphaa, kutani n'anga yi vona ku pfuleka tindlela to endla leswi yi nga twanana swona na MAKHANANA eka MAKARINGE.)	10 15
MAVUNDZA:	Mathebula u lavile ku dlaya munhu, a ndzi nga tshembi leswaku u ta pfuka. Ndhuna se yi pfukile, tifambele Mathebula u nga ta ka u n'wi hetisa. Na n'wina vanhu yanani eswisakeni swa n'wina ...	20

- 2.1 Swimunhuhatwa leswi vulavulaka eka ntshaho lowu nga laha henhla a swi suka kwihi ku kala swi tikuma swi ri eka ndhawu leyi a swi ri eka yona? (1)
- 2.2 Xana a ku ri na ntirho wa yini ku kala vanhu lava va tikuma eka ndhawu leyi u yi tsaleka eka 2.1? (1)
- 2.3 Kombisa xikhovolelo lexi nga kona exikarhi ka leswi Mavundza a swi endleke na marito ya yena lama nge: 'N'wi tshike Thebuyi, u n'wi bile swi ringene, u nga dlayi.' (2)
- 2.4 Xana Gezani a a tshova muti wa Mathebula hi ku va a endle yini? (2)
- 2.5 Xana Mavundza na Makhanana a va twananile yini eka Makaringe? (2)
- 2.6 Hi xihhi xivangelo xa ku va Mavundza a byela Makhanana leswaku a nge n'wi tshiki Gezani hikuva u n'wi dyoherile matlhelo mambirhi. (2)

- 2.7 Hlawula nhlamulo yin'we eka leti nyikiweke laha hansi. Kun'wana eka ntshaho lowu ku vuriwa leswaku Mathebula '... a n'wi teka hi nhloko ndhuna yi khoma mberha'.
Loko va ku ndhuna yi khoma mberha va vula leswaku yi ...
- A rihiserile.
B wile.
C rhurhumerile.
D chavile. (1)
- 2.8 Mutsari u vula yini loko a ku 'Ya vanhu loko yi twa leswi yo twillilii!?' (1)
- 2.9 Hikokwalaho ka yini Mavundza a byerile Mathebula na vanhu lava a va ri kona ku famba hambileswi Mathebula a vangile nandzu? (2)
- 2.10 U nga vula yini hi vumunhu bya Mavundza? (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA D

MATHEBULA: (N'WA-XIPENE na N'WA- RIDONGA va rhurhumela.) Mina ndzi xanisekile swinene, hikwalaho ka sweswo loko hosi yi nga tirhisi nawu lowu vulaka leswaku tihlo hi tihlo kumbe ndleve hi ndleve, mina ndzi ta hoyahoyisana ni xipembebe lexi. (A vula hi ku ba thavathava ya MAVUNDZA hi xibakele.) Ku pona a nge poni.	5
(A vula leswi a ri karhi a swoswa mandla lama a nga ma phela marhi ku komba leswaku u hlambanyile.) Hi tlhelo ra lexa huza ra mina ndzi tiehleketile kambirhi kanharhu, kutani ndzi tivone xihoxo loko ndzi nga dlayisa mana wa xona mbitsi, loyi hi tlhelo a nga mana wa mina. Yima va ku vona mukhegulu. (N'WA- RIDONGA a yima.) Hi yena a nga ndzi vuyisa emiehleketweni ya xinuna, mukhegulu loyi. Yena a nga dyohanga nchumu. U ndzi pfunile hikuva sweswi ndzi ehleketa ku fana ni munhu wa xiviri. Hambile lexa nsati wa mina xi pona, ndzi lava ku byela tiko leswaku a xi nga ha vi nsati wa mina, mina ndzi ta titekela hi vuntshwa. Loko swi tsandza swi ta va swi ndzi tsandzile.	10
(MAKHANANA, ...)	15
MAGAMANA: Tindleve ta tiko ti wu twile murhi wa tindleve. Loko ndzi ta ndzi fambise ntirho wa hina ximfumo, ndzi rhandza ku vutisa Mavundza ro hetelela leswaku ...	

- 2.11 Hi byihi vuxaka lebyi a byi ri kona eka N'wa-Ridonga, N'wa-Xipene na Makhanana? (2)
- 2.12 Ku va Mathebula a ba thavathava ya Mavundza hi xibakele swi kombisa yini hi matitwele ya yena? (2)
- 2.13 Xana ku va Mathebula a vula Makhanana 'lexa huza ra mina' swi kombisa yini? (2)

- 2.14 Hlamusela leswi nawu wa tihlo hi tihlo kumbe ndleve hi ndleve wu vulaka swona eka tsalwa. (2)
- 2.15 I yini lexi a xi rilisa N'wa-Ridonga na N'wa-Xipene loko Mathebula a heta ku vulavula. (2)
- 2.16 Hlamusela swilo swimbirhi leswi kombisaka mahanyelo ya Makhanana yo ka ya nga ri kahle. (2)
- 2.17 Xana u dyondza yini hi vumunhu bya Mathebula? (2)
- 2.18 Xana i mhaka ya kahle ku va Mathebula a tshikile Makhanana? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.19 Nyika vonelo ra wena ehenhla ka mafumelo ya hosi Magamana eNtlhaveni. (3)
- [35]**

XIVUTISO XA 3: KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ Risenga

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA E

MA'AM JOYCE:	Yimani ku ndzi byela swo tala mi ndzi dyondzisa hi swa vuthicara leswi mi nga swi tiviki.	
MZAMANI:	Ku va thicara a swi vuli leswaku u fanele u nghena tindhawu hinkwato. U hoxa na tintiho laha swi nga fanelangiki, hikuva u thicara? Wa hloniphiwa no chaviwa hinkwako lomu u nghenaka kona?	5
MA'AM JOYCE:	Se ndzi nghenisa tintiho eka vana loko ndzi ya vutisa hi ta mapapila ya mina ya phenxeni? Piet i mabalani laha a tirhaka kona, wa swi tiva swa tiphenxeni. Vukosi i thicara, wa swi tiva na yena. Kutani ho burisana na Vukosi hi swa vuthicara, ku hava mhaka yo nghenisa tintiho.	10
MZAMANI:	Kambe i swa yini leswo u tshika mitirho ya wena laha kaya? Loko u nga yangi eka vana a wu nga ta hlaya mali ya siku na ku vona loko xitoko xi ri kona laha <i>spaza shop</i> ? A hi ku hoxa tintiho eka ntirho wa mina sweswo? Xana eka mapapila wolawo a va ku hoxelangiki cheke ya swin'wana swa phenxeni?	15
MA'AM JOYCE:	Sweswo i swa nkarhi wun'wana, ndzi ta mi byela nkarhi wun'wana.	
MZAMANI:	A swi twali leswi u swi vulaka. Nkarhi wun'wana u hlamusela no bula na mina hi ta muholo wa wena, kambe sweswi a swi twisiseki. Va na erivaleni man! Ku vile na malinyana leyi va nga yi nghenisa eka mapapila lamambirhi xana?	20

- 3.1 Nyika ndhawu leyi vanhu lava va bulaka va ri eka yona. (1)
- 3.2 Hlamusela leswi va bulaka hi swona eka ntshaho lowu? (2)
- 3.3 I yini lexi a xi endla leswaku Ma'am Joyce a a tshemba leswaku Piet u ta kota ku n'wi hlamusela leswi a a nga swi twisisi hi papila ro huma eka mfumo? (2)
- 3.4 Xana Ma'am Joyce a a n'wi tivela kwihi Piet? (1)
- 3.5 Boxa ntirho wa Vukosi. (1)
- 3.6 Nyika nhlamuselo ya ntila lowu nga laha hansi hi ku hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti nyikiweke:
- 'U hoxa na tintiho laha swi nga fanelangiki.'
- A Ku nghena u dya swakudya swa van'wana.
- B Ku nghena emovheni ya van'wana.
- C Ku nghena etimhakeni ta va'nwana.
- D Ku nghena exivaleni xa van'wana. (1)

- 3.7 Eka xitshuriwa lexi, thoni ya Ma'am Joyce yi komba ku tekela Mzamani ehansi, xana swi nga va swi vangwiwa hi yini? (2)
- 3.8 Xana Mzamani u ringeta ku tsundzuxa nsati wa yena yini hi marito lawa:
'Loko u nga yangi eka vana a wu nga ta hlaya mali ya siku na ku vona loko xitoko xi ri kona laha *spaza shop*?' (2)
- 3.9 Hikokwalaho ka yini Ma'am Joyce a a nga tsakeli ku vulavula na Mzamani hi timhaka ta mali ya yena ya phenxeni? (2)
- 3.10 Xana mutsari u swi kotile ku fikelela nkongomelo wa tsalwa leri ke? Seketela nhlamulo ya wena u kongomisa mhaka ya wena eka Ma'am Joyce. (2)
- 3.11 Wena u titwa njhani hi ndlela leyi Mzamani a khomiwa hi yona hi nsati wa yena Ma'am Joyce? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA F

MA'AM JOYCE:	N'wana se u nyikiwile vito? A hi ra Xintima. A hi swona? Ra Xintima a ri hambaniseki vito na xivongo. Valungu swa va tikela ku vula mavito ya Xintima.	
VUKOSI:	Valungu a va na swivongo tanihi Vantima. U twa va ku i wa ka Williams, Jackson, David, sweswosweswo. Yena tata wakwe u n'wi thyile, i Hlanganani xivongo i Munene, hi vhele hi endla leswaku a nga tirhisi xivongo xa ka Mzamani, swi nga karhata loko a fanele a xi cinca loko se ndzi tekiwile.	5
PIET:	I ntiyiso wolowo. <i>(Ma'am Joyce u miyerile eka mhaka leyi n'wana a taka na yona. Emiehleketweni yakwe u vona swi fanerile ku tirhisa vito ra Xitsonga na ku ka va nga tirhisi xivongo xa Mzamani.)</i>	10
MA'AM JOYCE:	Vonani la, n'wana u velekiwile! Muti wa kula! N'wana u ta lava ku yisiwa eswibedhlee, u ta lava ku yisiwa emadokodelenii, u ta vhakisiwaa, u ta yisiwa etindhawini to hambanahambana! Ku ta ta vayeni laha kaya kutani ku ta laveka tikamara to hlaya ti kulukumba!	15
VUKOSI:	Sweswo ha swi vona, mhani, swa ha ta ta hikatsongotsongo. Ha ha hetisa tidyondzo ta hina. Piet lembe leri taka wa heta. Leswi vulaka leswaku na muholo wu ta va wu antswa lero hi nga tikumela ya hina yindlu yo antswa.	20
MA'AM JOYCE:	Sweswo swi ta hlwela. Vonani, ndzi ta endla leswaku mi kuma yindlu na movha. Hi mali mi nga karhateki, ndzi ta swi lunghisa mina ...	

- 3.12 Xana ntlangu lowu wu humelerile hi nkarhi wihi wa mafumele laha tikweni ra Afrika-Dzonga? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 3.13 Ma'am Joyce u ri va nga vileli hi mali, xana u susumetiwa hi yini ku vula marito lawa? (1)

- 3.14 Vukona bya Ma'am Joyce na Xilavi eka Vukosi loko a languterile n'wana a byi pfuni nchumu. Tiyisisa mhaka leyi hi leswi nga eka tsalwa. (2)
- 3.15 Boxa swilo swimbirhi leswi endlaka leswaku mana wa Vukosi a tsundzuxa Vukosi na Piet ku xava movha hi ku hatlisa. (2)
- 3.16 Miehleketo ya Ma'am Joyce ya ku vona swi fanerile leswaku n'wana a tirhisa vito ra Xitsonga i miehleketo ya kahle? Seketela mhaka leyi. (2)
- 3.17 Xana marito lama landzelaka ya kombisa leswaku moya wa Vhakisa a wu ri njhani loko a tlhelela ekaya? Seketela hi leswi nga eka tsalwa.
'Mina mundzuku ndzi ta titlhelela ekaya, va ta sala na muti wa vona. Hi le ka vona musi!' (2)
- 3.18 Nyika xivangelo xo va Ma'am Joyce a a vonile swi antswa leswaku n'wana a tirhisa xivongo xa ka Munene ematshan'wini ya xa ka Mzamani. (2)
- 3.19 Mahlamulele ya Vukosi eka switsundzuxo swa Ma'am Joyce mayelana na swilaveko swa n'wana ya hi paluxela yini hi vumunhu bya yena? (1)
- 3.20 Aneka vonelo ra wena ehenhla ka vito ra Xilavi na swiendlo swa yena. (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungana na KA Khosa****4.1 'XIKOLOKOLO EXIKOLWENI' – KA Khosa**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA G

Famba u ya hakela le ka hofisi ya vuntlhanu ku suka laha. Ndzi ku kombela leswaku u endzela xikolo u ta vikeriwa tirhelo ra nan'waka hi minkarhi ni minkarhi. A swi sasekangi ku tivana ntsena loko swi nga fambangi swinene.' Madamani u lo na heta sweswo vo lelana, Punkie a ya hakelela Phoma mali ya xikolo.

5

Hi nkarhi lowu mana wa Phoma a a ri ePhakanani, yena a a foleda ku amukeriwa enyangweni ya nhloko ya xikolo xa Malenga. A swi n'wi tekelanga nkarhi wo heta mbilu ku nghena a pfuniwa. Le hofisini ya prinsipala Madraai a ku tshama na thicara Bumani na mistrese Matomu. Thicara Bumani a a ri mukambisisi wa tirhipoto, a tshama na riqingho etafuleni rakwe; mistrese Matomu a tsalatsala papila ro amukela ... Prinsipala yena a a hoxetela mukamberiwa hi swivutiso na ku n'wi phakela milawu ya Malenga High School. Loko munhu o tshika a humelela kona a rhwele mapapila ma vunwa a a ta huma a nga ha voni hi mudinyani wa swihahati leswi a swi huma eka tintiho ta Bumani leto gwanya swonghasi.

10

15

'Loko mi nga si ri vutisa jaha leri, a ndzi rhandza leswaku ri ndzi hundzisa eka swin'wana nhloko ya xikolo,' ku kombela thicara Bumani a karhi a nyanga rhipoto ya Phoma.

'Hi swona, wo tlhavela emahlweni.'

'Phoma, rhipoto ya wena a wu yi hundzuluxanga ke?'

20

'E-e, na kantsongo.'

- 4.1.1 Xana timhaka ta ntshaho lowu ti humelerile hi siku rihi ra vhiki? (1)
- 4.1.2 Hi xihhi xivangelo xo va Punkie a a tikuma a ri exikolweni xa Phakanani? (2)
- 4.1.3 Xana Phoma a ya lava yini exikolweni xa le henhla xa Malenga? (1)
- 4.1.4 Boxa swilo swimbirhi leswi Punkie a nga swi kuma le xikolweni xa Phakanani mayelana na n'wana wakwe. (2)
- 4.1.5 Hlamusela ndlela leyi Bumani a a ololoxa xiphiko ha yona loko mudyondzi o tshuka a tisile vumbhoni bya mavunwa? (1)

- 4.1.6 Nyika nhlamuselo ya ntila lowu landzelaka hi ku hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti nyikiweke laha hansi:
Mhaka leyi a yi n'wi tsona vurhongo:
A A yi n'wi tsakisa.
B A yi n'wi karhata.
C A yi n'wi ondzisa.
D A yi n'wi kurisa. (1)
- 4.1.7 Ku va Phoma a nga tsakeli ku Bumani a fonela ePhakanani swi kombisa yini hi mahanyelo ya yena? (2)
- 4.1.8 Hlamusela vunene bya maendlelo ya Punkie eka xirungulwana lexi. (2)
- 4.1.9 Nyika nkongomelo wa xirungulwana lexi. (2)
- 4.1.10 Xana u nga vula yini hi matirhelo ya mudyondzisi Bumani loko a ri entirhweni wa yena? (2)
- 4.1.11 Mutsari wa xirungulwana lexi u swi kotile ku fikelela mhaka ya yena loko hi languta vito ra xirungulwana lexi ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

4.2 'NDZI WERILE HI NHLOKO' – SJ MALUNGANA

Tlhela u hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA H

Gijimela Khosa a a ri wanuna loyi a tolovetile ndyangu wakwe ku vuya ekaya hi nkarhi. A a hamba a tswontswa nsati wakwe loko va hambana ku ya emintirhweni. Loko va vuya a va hlanganisana hi khisi. A swi fike laha na vana a va swi teka tanihi xikhongelo xa kona xa vatswari va vona.

Swa rivala swi nga orheki ndzilo, Gijimela a a tshamela ro jongheriwa hi nhwanyana wo basa swinene naswona a a ri ni tihlo ro tsavula mpahla leyi a yi n'wi tshama. Kedibong a kokiwa ngopfu hi malwandla ya Gijimela ni ku hanana ka yena. Vumbhuri byi vuyile hinkwabyo eka Gijimela. 5

Gijimela u yi lwile hi matimba nyimpi ya ku nyumbhula eka xikatsana lexi a xi n'wi jamerile siku rin'wana na rin'wana. Siku khampana ya vona ya ka Telkom yi nga va rhuma swin'we eKapa ku ya tivisa ni ku navetisa vukorhokeri bya yona byintshwa, hilaha timhaka ti sunguleke ku tenyeka kona. 10

Va te loko va hetile ku amukeriwa eBellville Hotel, Kedibong a ku eka Gijimela: 'Swi lava leswaku hi xuxa hi ku kambisisa tindlela leti hi nga ta ti tirhisa ku tivisa ni ku navetisa vukorhokeri bya hina mundzuku. A swi laveki leswaku hi tlhelela ekaya hi nga khomangi nchumu, hikuva hi ta va hi celerile xuma xa khampana esaveni.' 15

- 4.2.1 Gijimela na Kedibong a a va tivanela kwihi naswona a va ya endla yini eKapa? (2)
- 4.2.2 Hikwalaho ka yini Gijimela a a lela nsati wa yena hi ntswontswo masiku hinkwawo? (1)
- 4.2.3 Khampani ya Telkom yi tikomba yi n'wi tshembile swinene Gijimela. Seketela mhaka leyi hi leswi u swi kumeke eka tsalwa. (2)
- 4.2.4 Boxa swilo swimbirhi leswi a swi komba ku cinca ka mahanyelo ya Gijimela eka nsati wa yena. (2)
- 4.2.5 Hikokwalaho ka yini Gijimela a a nga koti ku pfuna nsati wa yena loyi a tikeriwa hi vutomi lebyi se a va byi hanya? (2)
- 4.2.6 Ku hlamala ka Manana Khosa loko a hlamuseriwa leswaku nuna wa yena u nwile byalwa ku paluxa yini? (2)
- 4.2.7 Kun'wana etsalweni, Kedibong u ri a nga tivi leswaku a nga yi khensisa ku yini khampani ya vona, xana yi lo n'wi endlela yini xa kahle? (1)
- 4.2.8 U nga vula yini hi matikhomelo ya Kedibong eka tsalwa leri. (2)
- 4.2.9 Loko a wu ri eka xiyimo xa Gijimela, a wu ta va u endlile yini loko Kedibong a ku gangisa? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**XIVUTISO XA 5**

- 5.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

I VUNGHWAZI MUNI? – KG Baloyi

1 Mpfhuka ka ku kuma xidlodlo xa vugwili,
 2 A wa ha khomeki, a wu tirheki,
 3 Tiko i mbhoni ya manyunyu ya ku,
 4 Xisaka xa wena xi le kule ni misava ya van'wana,
 5 Genge raku ri tsandze gumba,
 6 Ri sw'endlile kambe a swi tlhavelangi hi dyambu,
 7 Va ri tlhotlhorhile ri dzanela ehansi.

8 I vunghwazi muni?
 9 Wena mpfhuka u kuma vukosi byebyo,
 10 U cincile a ka ha ri wena,
 11 Ni loko u famba a wu halahali,
 12 Munghana ni xaka ra wena i xikhwama.

13 Vugwili byi ku kohlisa vutomi,
 14 U rivele leswaku vutomi i mapapa,
 15 Byi ya lomu ku yaka moya,
 16 Kambe wena u swi rivele sweswo,
 17 U mirile timpapa.
 18 U hlula mani?

19 I vunghwazi muni bya carara?
 20 Vusiwana byi hluphekisa hi swivumbiwa swa Hosi,
 21 Ku nga hanya mani?

22 Rifuwo raku a hi vunghwazi,
 23 A wu nkheni ha yini nkateko wo tani?
 24 A hi vunghwazi u nga tikukumuxeli swona.

- 5.1.1 Hi mintila leyi nga tluliki mune nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi. (3)
- 5.1.2 Xana xivutiso lexi, 'I vunghwazi muni?' xi kombisa ku titwa muni ka mutlhokovetseri? (2)
- 5.1.3 Hlamusela xifaniso xa le miehleketsweni lexi mutlhokovetseri a vumbelaka vahlayi xona eka mintila ya 4 ku fika eka 7. (2)
- 5.1.4 Xana rito 'genge' eka ntila wa 5 ri vula yini eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 5.1.5 Tsavula rito eka ndzimana ya vumbirhi leri vulaka mali. (1)

- 5.1.6 Ku vuyeleriwa ka rito 'u' eka mintila ya 10 na 14 leyi nge:
'U cincile a ka ha ri wena', na 'U rivele leswaku vutomi i mapapa,' swi kombisa yini? (2)
- 5.1.7 Mutlhokovetseri eka ntila wa 17 u ri: 'U mirile timpapa.'
Ku mila timpapa i ku ...
A fuma ku tlula van'wana.
B titwa u antswa ku tlula van'wana.
C xanisa vanhu van'wana.
D tshama ekule na van'wana. (1)
- 5.1.8 Ntila wa 18 lowu nge: 'U hlula mani?' wu kombisa yini mayelana na matikhomelo ya munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena? (2)
- 5.1.9 Hi ku vona ka wena mhaka leyi mutlhokovetseri a vilelaka hi yona ku nga va ku ri ntiyiso ke? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 5.2 Hlaya xithhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

EXIHLOBYENI – KG Baloyi

- 1 Exihlobyeni xa dyondzo hi kwihi?
- 2 Hi laha ku keleriwaku kona dyondzo.
- 3 Laha ku dyondzisiwaka kona tinhlanga,
- 4 Laha ku nyenyiwaka hi lavo sihalala tinhamu,
- 5 Laha ku nga tshamiwiki hi mavoko,
- 6 Laha lavo pfumala tinkokola va nge vo tirhela mbhongolo yo fa,
- 7 Laha va mihoni va bakanyaka swileriso swa vatswari.
- 8 Kambe lavo tlhariha va pfumela switsundzuxo.
- 9 Va tsundzuka siku ra ntshovelo, ro famba empfhukeni.
- 10 Hi nkarhi lowu vakonyolori va tisola.
- 11 Va rivala leswo hi vona va nga tlanga hi nkarhi.
- 12 Va bile nkateko hi le ndzhaku ka xandla.
- 13 Ku sala: 'Loko ingi.'
- 14 Ku rivariwa leswo: 'Loko a ndzi lo ... a yi pfuni nchumu.'

- 5.2.1 Hi mintila leyi nga hundziki mune boxa hungunkulu leri mutlhokovetseri a lavaka ku ri fikisa hi xithhokovetselo lexi. (3)
- 5.2.2 Hi byihi vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka xihlovo na ndhawu leyi xithhokovetselo xi vulavulaka hi yona? (2)
- 5.2.3 Xithhokovetselo lexi xi na mintila ya 14. Xana xi vuriwa yini? (1)
- 5.2.4 Mutlhokovetseri u vula yini eka ntila wa 3 lowu nge:
'Laha ku dyondzisiwaka kona tinhlanga' (2)

- 5.2.5 Rihlanganisi ra 'kambe' eka ntila wa 8 ri na nkoka muni eka xitlhokovetselo hinkwaxo? (2)
- 5.2.6 Ntila wa 10 wu vulavula hi 'vakonyolori'. Tsavula ntila wun'we eka xitlhokovetselo lowu nga xikombiso xa vakonyolori. (1)
- 5.2.7 Marito ya '... Loko ingi.' na '... Loko a ndzi lo ...' eka mintila ya 13 na 14 ya humelerisa hungu rihi eka xitlhokovetselo? (2)
- 5.2.8 Xana mutsari u hi byela hungu muni hi xivulavulelo lexi nga eka ntila 12 lexi nge: 'Va bile nkateko hi le ndzhaku ka xandla.' (2)
- 5.2.9 Kanela thoni ya mutsari eka xitlhokovetselo lexi. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70